

AZ 1920-AS ÉVEK GAZDASÁGI NEHÉZSÉGEINEK HATÁSA AZ EGYETEMI KÖNYVTÁR FOLYÓIRAT-ÁLLOMÁNYÁRA

IZSÉPY EDIT

Az első világháború után az ország rendkívül súlyos gazdasági és pénzügyi helyzete bénítólag hatott a könyvtárak működésére és továbbfejlesztésére. A korona értékcsökkenése már a háború kitörésekor megkezdődött, s utána egyre gyorsulón fokozódott. Megérezte ezt az egész gazdasági élet, különösen pedig az előzetes költségvetéssel működő intézmények. A költségvetés letárgyalásakor még ért valamit a korona, mire félesztendő mülva megkapták, már csak a felét, vagy még kevesebbet. Ezeken a pénzügyi bajokon póthitelekkel sem sokat lehetett segíteni.

A könyvtáraknak pedig a szokásosnál is több pénzre lett volna szükségük, hiszen a rendes évi beszerzésen kívül a háborús esztendőök nagy hiányait is pótolni kellett volna. A háború következtében ugyanis megszakadtak nemcsak a külföldi könyvtárakkal való cse-rekapcsolatok, hanem a külföldi könyv- és folyóirat vásárlások is.

1920 elején megállapították, hogy az angol és francia folyóiratoknak hat, az olaszoknak négy utolsó évfolyama hiányzik az Egyetemi Könyvtárban.¹ A hiányok pótlására, a költségvetés keretén belül, egyelőre gondolni sem lehetett. Még a további évfolyamokra való előfizetés is nagy nehézséget okozott. Az Egyetemi Könyvtár évi átalánya igen csekély volt, 45 400 korona, annyi, mint a háború előtt. Pedig ekkor ez az összeg már csupán ezer békebeli koronát ért. Ebből még a legszükségesebb kiadásokra is alig futotta, nem-hogy külföldi beszerzésekre. Előző esztendőökben a könyvtár 254 külföldi folyóiratot járatott, túlnyomóan németeket. (49 franciát, 18 olaszt, az angolok száma megállapíthatatlan.) Májusban elhatározták, hogy ezekből harmincegyet beszüntetnek, mivel így évi 17 ½%-os, 19 002 korona megtakarítást érhetnek el. A tovább járatandó 223 folyóirat évi 89 338 koronába fog kerülni.² Remélték, hogy ezt különböző pénzforrások segítségével sikerül elő-teremteni. A könyvek és folyóiratok megdrágultak, nem csupán a vesztes, hanem a győztes országokban is. Egy-egy folyóirat-évfolyam ára a háború előttinek húsz-harmincszorosára emelkedett. Ehhez járult, hogy pénzünk vásárlóértéke Amerika, Anglia, Svájc és Svédországban a negyvened részére süllyedt, Franciaországban a huszad részére, Németországban egy-ötödére. Ezzel szemben a könyvtár dotációja semmivel sem emelkedett.

A külföldi könyvek és folyóiratok hiánya, valamint a szűk költségvetési keret nem volt az Egyetemi Könyvtár elszigetelt nehézsége, hanem valamennyi magyar könyvtár közös problémája. Ezért a nagyobb budapesti tudományos könyvtárak vezetői megállapodtak abban, hogy ezután az egyes külföldi folyóiratokat melyik könyvtár járassa tovább. Ugyanarra a folyóiraatra ne fizessen elő két, vagy több könyvtár, mert a példányszámok leszállításával jelentékeny megtakarítást lehet elérni. Még így is szükséges a könyvtárak évi dotáció-

¹ Egyetemi Könyvtár irattára 145/1920 sz.

² Uo. 409/920 sz. 1920. máj. 17.

jának emelése, hogy a számban már amúgyis leszállított folyóiratokat megrendeljék, s az új tudományos művek közül a legfontosabbakat, a békebelinek egyötödét, megvehessék. Az Egyetemi Könyvtár évi átalányát 45 400 koronáról 150 000 koronára, a Magyar Tudományos Akadémia könyvtárát év 40 000 koronára kellene felemleni.

Ezen felül azonban multhatatlanul szükséges a tudományos folyóiratoknak a háborús évek alatt elmaradt évfolyamait pótolni. Az erre szükséges összeg csak egyszer terhelné az állami költségvetést. Az Egyetemi Könyvtár 300 000 koronát, a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára csak 60 152 koronát kér.

A pénzügyminiszterhez szóló felterjesztésben a budapesti nagykönyvtárak vezetői kérésük indokolásul felhozzák, hogy *„pénzünk vásárlóerejének nagymértékű csökkenése nemcsak gazdasági, hanem szellemi téren is észlelteti bántó hatását . . . Az emberi kultúra a művelt nemzetek közös munkájának eredménye, s jaj annak a nemzetnek, mely e közösségből ki van zárva, mert szellemi elszigeteltségre van kárhoztatva, annak kultúrája föltartóztathatatlanul hanyatlásnak indul, gazdasági ereje is elgyengül”*. *„Ma nálunk sem a tudomány, sem a művészet, sem az ipar, sem a mezőgazdaság, sem a közgazdaság terén tett haladásokról még tudomást sem szerezhethünk”*.³

Az Egyetemi Könyvtár által kért 300 000 korona rendkívüli hitelt már a könyvtár legközvetlenebb felső szerve, az egyetemi tanács *„célszerűtlennek”* tartotta. S csupán azt tanácsolta a könyvtár igazgatójának, Ferenczi Zoltánnak, hogy a külföldi hiányok pótlása ügyében lépjen a Budapestre küldött antant missziókkal érintkezésbe, a külföldi tudományos intézmények könyvtáraival pedig létesítsen csereviszonyt.⁴

A külföldi könyv- és folyóiratcserét azonban csak akkor lehetett elindítani, mikor nálunk megindult a tudományos könyvkiadás, s a könyvtárnak volt mit felajánlani cserébe. Az intézeteknek jó példát adott az Egyetemi Könyvtár, midőn már 1920-ban kiadta a Shakespeare-könyvtár katalógusát. Ezt a kiadványt a külföldi könyvtárak szívesen fogadták cserébe.⁵ A rendszeres cserét azonban az Egyetemi Könyvtár csak 1925-ben indíthatta meg.

A korona árfolyama 1920 decemberében az Állami Jegyintézet létrehozásával és pénzcserevel átmenetileg megszilárdult.⁶ A könyvtár következő évi költségvetésébe sikerült is felvenni a 300 000 korona rendkívüli átalányt. Ebből 200 000 koronát meg is kapott az Egyetemi Könyvtár,⁷ 100 000 koronát azonban az orvostudományi könyvtárnak utalványoztak.⁸

Ebben az esztendőben még az a kár is érte az Egyetemi Könyvtárat, hogy a 150 000 korona felemelt rendes átalányból más intézmények és tanszékek elvittek 85 118 koronát, mert az egyetem költségvetésében az Egyetemi Könyvtár átalánya külön feltüntetve nem volt. Ez az összeg így, a vezetőség gondatlansága és más intézetek élelmissége következtében, az Egyetemi Könyvtárra nézve elveszett.⁹

A rendkívüli átalánnyal tehát nem lehetett, mint tervezték, *„egyszer s mindenkorra”* pótolni a háborús hiányokat, csupán annak igen kis részét.

³ Uo. 537/920.

⁴ Uo. 436/920.

⁵ Uo. 881/920.

⁶ A fasiszta rendszer kiépítése és a népnomor Magyarországon, 1921—1924. Szerk. Nemes Dezső. Bp., 1956. 83 l.

⁷ Egyetemi Könyvtár irattára. 587/921.

⁸ Uo. 972/921.

⁹ Uo. 54/922.

1922-ben az 500 000 korona hitelösszezből 225 000 koronát kapott az Egyetemi Könyvtár, 275 000 korona pedig az orvoskari és a tanszéki könyvtáraknak jutott.¹⁰ Decemberben jelenti is az igazgató: „Az évi átalány a könyvek [és folyóiratok] mai árához képest egészen jelentéktelen összeg, melyből az Egyetemi Könyvtár a háború előtti mértékben továbbfejleszteni, régi színvonalán megtartani nem lehet. Ehhez szükséges volna a régi rendes évi átalánynak a százszorosára való felemelése. Amit a mai körülmények közt nem remélhetünk.”¹¹ Azonban ekkor már a százszoros emelés is kevés lett volna. Hiszen egy arany korona értéke 1921 májusában 43,31 papírkorona. Szeptemberben újrakezdődött az infláció s decemberben 1 arany korona = 137,84 papírkoronával.¹²

1923 elején az igazgató egy millió korona rendkívüli átalányt kért, de fedezet hiányában elutasították.¹³ Júliusban a miniszter 50 000 koronát engedélyez a könyvtárnak külföldi folyóiratok és tudományos művek beszerzésére.¹⁴ Egy csepp ez az infláció tengerében.

A háború előtti átalány 53 000 svájci franknak felelt meg, az 1922–23 évi 655 000 korona értéke viszont csupán 177 svájci frank! Ennyiből nem lehetett továbbfejleszteni az állományt. S a könyvek és folyóiratok ára ekkor a békeárak ezerötszázszorosára.¹⁵

A rendes és rendkívüli átalányon kívül az Egyetemi Könyvtár bevételeinek másik ágát az ún. könyvtári díj alkotta. Ez is kétféle volt. Beíratáskor minden hallgató fizetett könyvtári díjat s az elsőévesek által fizetett beiktatási díj felét is az Egyetemi Könyvtár kapta. A tandíjat s a beiktatási díjat gyorsabban emelték, mint a könyvtári átalányt.¹⁶ Így 1924-ben már az a helyzet állott elő, hogy a könyvtári díj 5 775 békebeli aranykoronát ért, míg az évi rendes átalány csak 2 223 arany koronát.¹⁷ Azonban ez összesen sem tette ki a régi átalány (45 000 arany K) értékét. S a könyvtári díjnak is az a nagy hibája volt, hogy mire ezt a gazdasági hivatal útján az igazgató megkapta, már sokkal kevesebb folyóiratot s könyvet lehetett érte venni.

Így érthető ha a könyvtárigazgató azt írta az Eggenberger, Kilián, Ráth és Pfeifer cégeknek, hogy a korona nagymértékű érték hanyatlása miatt a francia, angol és olasz folyóiratok meginduló megrendelését egyelőre függesszék fel.¹⁸ Jellemzőek a Kilián cég megrendelőlapjára tett megjegyzések. Az Annales Scientifiques de l'École Normale Supérieure, Giornale Storico della Letteratura Italiana, Korrespondenzblatt des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde, Mind, Nuova Antologia, Revue Historique, Revue de Linguistique et de Philologie Comparée, Revue d'Histoire Littéraire de la France, Revue des Deux Mondes, Revue Philosophique, Revue des Questions Historiques, Romania és Studi Storici c. társadalomtudományi folyóiratok rendelését függőben tartották, az American Journal of Philologyt és a Science-t törölték. A természettudományi folyóiratok közül is függőben maradt tíz és töröltek ötöt. Csupán németországi folyóiratokat rendeltek meg.¹⁹

Sőt a pénzhány miatt gyakran a már befutó évfolyamokat is visszaküldték, mint pl. a

¹⁰ Uo. 558/922.

¹¹ Uo. 1302/922.

¹² Nemes id. műve 582 l.

¹³ Irrattár 356/923 sz.

¹⁴ Uo. 739/923.

¹⁵ Uo. 766/923.

¹⁶ 1920/21 első felében 7 849,80 K. Uo. 269/921.

¹⁷ Uo. 854/924.

¹⁸ Szám nélkül az 1920-as iratok közt.

¹⁹ Uo. 848/920.

Revue Historique de la Revolution Francaise 10. évfolyamát, azzal a megjegyzéssel, hogy „a mai viszonyok közt nem fizethetünk elő.”²⁰

Ez a rendkívül súlyos pénzügyi helyzet nehéz feladat elé állította a könyvtárat. Mivel pénz alig volt, más módon igyekeztek könyveket és folyóiratokat szerezni, hogy az állomány mégis gyarapodjon s a tudományos kutatók és egyetemi hallgatók se akadjanak meg munkájukban s tanulmányaikban.

1920 decemberében a következő levelet intézték a fontosabb magyar újságok kiadóhivatalaihoz:

Tk Kiadóhivatal!

Az Egyetemi Könyvtár a mai viszonyok közt nincs abban a helyzetben, hogy a nevezetesebb napilapokra előfizethessen . . . Ezért tisztelettel kérem a tek. Kiadóhivalt, méltóztassék a . . . -t mindaddig míg a könyvtár képes lesz arra előfizetni, díjtalanul megküldeni.

Budapest, 1920. dec. 18.

Kiváló tisztelettel

*Ferenczi Zoltán
igazgató*

Ez a kérelem néha sikerrel járt, máskor nem.²¹ Külföldi folyóiratokkal is próbáltoztak.²² Az Académie des Inscriptions et Belles Lettres meg is küldte ajándékba a Journal des Savants 1920-as évfolyamát.²³ Néha valamelyik külföldi professzort kérték fel közbenjáróul, hogy a folyóiratot az Egyetemi Könyvtár részére „*ingyen kieszközölni kegyes volna.*”²⁴ Párszor mérséklést igyekeztek szerezni. A Comité de la Société J. J. Rousseau-t arra kéri, hogy „*tagsági díjunkt a mi viszonyainkhoz képest oly mértékben méltóztassék leszállítani, hogy azt a mi szerény budgetünk is elbirja.*”²⁵

1920 nyarán a berni magyar diplomáciai képviselőnek megküldik az Egyetemi Könyvtár azon külföldi folyóiratainak jegyzékét, melyek járatását valutadifferenciák miatt kénytelenek voltak felfüggeszteni.²⁶ A kérelem eredményét nem tudjuk, mert az iratanyag nem ad róla tájékoztatást.

A helyzet az infláció növekedésével természetesen csak rosszabbodhatott. Még 1924 végén is ezt válaszolják a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara levelére: „*Van szerencsém az Egyetemi Könyvtárnak járó külföldi közgazdasági, gazdaságtörténeti, statisztikai és szociológiai folyóiratok jegyzékét megküldeni . . . Ezek közül egyet sem járatunk, hanem ajándékkul kapjuk, és kevés kivétellel meglehetősen hiányosan érkeznek. Külföldi lapok előfizetésére jelenleg egyáltalán nem marad pénzünk.*”²⁷

Néhány magános ember kisebb adományokkal, valamint egyes intézmények is igyekeztek a könyvtárat segíteni. A Felsőoktatási Egyesület 1923 februárban 100 000 koronát

²⁰ 1920. okt. 29. Uo. 816/920.

²¹ Uo. 990/920. Pld. a Nemzeti Újságot megkapta a könyvtár, a Magyarságot nem.

²² Uo. 247/922. The Nation.

²³ Uo. 373/921.

²⁴ Uo. 181/922. Roger Grand professzorhoz.

²⁵ 1921. dec. 22. Uo. 1072/921.

²⁶ Uo. 580/920.

²⁷ 1924. dec. 5. Uo. 931/924.

szavazott meg az Egyetemi Könyvtárnak meghatározott célra: a nemzetközi jogi irodalom pótlására. Ki is jelöltek hat folyóiratot, két évkönyvet s a Nemzetek Szövetségének anyaggyűjteményét. Azonban mire a könyvtár a pénzt megkapta, már csak egy-két folyóirat kiadására lett elegendő.²⁸

A Tudománytmentő Bizottság 1924 márciusában ugyancsak a nemzetközi jogi művek beszerzésére a könyvtárnak 1 000 000 koronát szavazott meg.²⁹ Figyelemre méltó, hogy a jogi irodalom pótlását találták a legsürgősebbnek. Ez nagyon jellemző a kor egyeduralgó jogász szemlélet módjára. Ugyanekkor a természettudományok erősen háttérbe szorultak. Ugyanennek a bizottságnak a javaslatára a Kereskedelmi és Iparkamara a következő évben előfizetett a könyvtár számára a Law Quarterly Review, Philosophical Magazin és The Studio c. folyóiratokra.³⁰

A hazai támogatásoknál és adományoknál jelentősebbek a külföldiek.

Tóth László, La Plata-i egyetemi tanár éveken át buzgólkodott azon, hogy minél több dél-amerikai könyvet és folyóiratot küldjön, ill. küldethessen el az Egyetemi Könyvtárnak. „Ha Európában is [több] ilyen lelkes honfitársunk és könyvtárunk iránt érdeklődő jóakaró barátunk lenne, az Egyetemi Könyvtár talpraállításának problémája meg volna oldva, mert itthon az állam, vagy a társadalom támogatására, a mai nehéz viszonyok között, alig számíthatunk” — írta neki Ferenczi igazgató.³¹

A Nemzetek Szövetségének kiadványait részben díjtanul, részben nagyobb árengedménnyel kapta meg a Könyvtár.³²

Az Európai Diáksegítő Akció, a Worlds Student Christian Federation megbízásából Magyarországra megbízottat küldött s vállalkozott arra, hogy a legszükségesebb folyóiratokat és könyveket megszerezze a magyar könyvtárak számára. A szövetség fedezte a folyóiratok beszerzésén kívül szállításukat is.³³ Nehezen állapítható meg, hogy a jelentős anyagból az Egyetemi Könyvtárnak mi jutott.

Az Országos Könyvforgalmi és Bibliográfiai Központ cserét létesített a Notgemeinschaft der Deutschen Wissenschafttal s ennek alapján tizenhét német folyóiratot rendeltek meg az Egyetemi Könyvtárnak, melyekre ezután nem kellett előfizetni.³⁴

A Rockefeller Foundation hiányzó amerikai folyóirat évfolyamokat küldött békekurzuson számított magyar koronáért s a nagy valutáris differenciát magára vállalta.³⁵

A Laura Spelman Rockefeller Memorial 60 dollárt bocsátott az Egyetemi Könyvtár rendelkezésére. Ebből négy amerikai folyóirat évfolyamait pótolták.³⁶ A Northwestern University Medical School pedig öt orvosi folyóirat több évfolyamát küldte el Chicagóból.³⁷

Jöttek adományok Finnországtól kezdve Olaszorszáig és Angliától Japánig a világ minden tájáról.³⁸ Mindezek azonban esetlegesek és rendszertelenek voltak, ezért a rendes folyóirat-megrendelések kiesésének nagy hiányait csak részben pótolhatták.

²⁸ Uo. 159 és 172/923.

²⁹ Uo. 206/924.

³⁰ Uo. 669/925.

³¹ Uo. 462/924, 507/924, 1207/925 stb.

³² Uo. 1070/921.

³³ Uo. 445/921.

³⁴ Uo. 484/923.

³⁵ Uo. 904/920.

³⁶ Uo. 715/924.

³⁷ Uo. 1251/925.

³⁸ Uo. 505/921, 624 és 668/922, 864/923, 1176/925, 529/928, stb.

A korona értékének zuhanását 1924 júniusában állították meg. Magyarország ekkor igen súlyos anyagi, és természetesen politikai, feltételekkel népszövetségi kölcsönt vett fel. Népszövetségi főbiztos, egy amerikai pénzügyi szakember ellenőrizte a magyar pénzügyeket és államháztartást. A kölcsön fejében le kellett kötni az állami jövedelmek egy részét. A kormány kötelezte magát a trianoni szerződés s a jóvátételi kötelezettségek teljesítésére. Ekkor kezdte meg működését külföldi ellenőrzéssel a Magyar Nemzeti Bank. Fokozódott az ország gazdasági függősége a vezető imperialista hatalmaktól.³⁹ A pénzügyi stabilizáció természetesen nem változtatta meg egyik napról a másikra sem az ország, sem az Egyetemi Könyvtár nehéz anyagi helyzetét. A javulás lassú. A hiányok pótlása nem könnyű, hiszen a háborús évfolyamok kiesését az inflációs évek újabb hiányai még csak fokozták.

1925-ben az állami átalány tetemes felemelése s a könyvtári díj újabb megállapítása következtében a rendelkezésre álló összeg elérte a békebeli átalány értékének 50%-át.⁴⁰ Új könyvek és folyóiratok beszerzésére 150 millió koronát fordíthatott a könyvtár. Ennek az összegnek felosztása is nagyon jellemző. A jogi kar és a hittudományi kar 34%-ot kapott, a bölcsészettudományi kar is beletartozott, 36%-ot és az orvostudományi kar 30%-ot. Ezt a pénzt nem a tanszéki könyvtárak kapták, hanem az Egyetemi Könyvtár felkérte a karok tanárait, hogy kívánságaikat adják be,⁴¹ s az említett arányban tette meg a rendelést.

1927. január 1-én váltotta fel a koronát a pengő. Ezután már nem kellett értéktelen milliókkal számolni. A kulturális ügyek azonban, az ország nehéz gazdasági helyzetére való hivatkozással, továbbra is mostohagyermekai maradtak a Bethlen-kormánynak.

A pengőre való áttéréssel az Egyetemi Könyvtár évi 20 000 pengő átalányt kapott. Ez a háború előtti átalány 38%-ának felelt meg. Közben pedig a könyvek és folyóiratok ára a békebelihez viszonyítva a németeknél 170%-kal, a franciáknál 120%-kal, az angoloknál 80%-kal emelkedett.⁴² A könyvtár ezért még mindig igen súlyos gondokkal küzdött s több pénzt kellett előteremteni.

Az új igazgató, Pasteiner Iván, javaslatára az egyetemi tanács az 1927/28-as tanévtől kezdődőleg elrendelte a minden hallgató által fizetendő könyvtári díj felemelését 5 pengőre.⁴³ Ez elég nagy megterhelést jelentett különösen a szegényebb sorsú diákok számára. Igazán antiszociális intézkedés volt a terhek egy részét az állam helyett rájuk hárítani. A könyvtár anyagi helyzetének javulásához azonban valóban hozzájárult.

A szilárd pengőre alapozott költségvetés végre lehetővé tette a tervszerű állománygyarapodást. 1927-ben megkezdheték a rendszeres hiánypótlást. Ekkor a fizika, a következő esztendőben pedig a történelem és művészettörténet szakot egészítették ki. A helyzet javulását mutatja, hogy míg 1927-ben 644 folyóirat járt, egy év múlva már 921.⁴⁴

Másfél évtized telt el az első világháború kitörése óta, míg végre csakugyan hozzá lehetett kezdeni a könyvtár folyóirat- és könyvhiányainak rendszeres és szakonkénti pótlásához. A húszas évek elején, az infláció alatt nehezebb volt a könyvtár anyagi helyzete, mint a háborús esztendőben. Akkor legalább német folyóiratokat járathattak, de később volt

³⁹ Nemes id. műve 114–116 l.

⁴⁰ Irattár 1433/925.

⁴¹ Uo. 750/925.

⁴² Uo. 1/928.

⁴³ Uo. 250/927.

⁴⁴ Uo. 220/928.

olyan idő, mikor mindenfajta rendelőt le kellett állítani. Az infláció megghiúsította az előzetes számításokat és terveket, nemcsak országos, hanem könyvtári viszonylatban is. Először pénzügyi áthidaló megoldásokkal, rendkívüli átalánnyal, a könyvtári díj felemelésével próbálkoztak. S mikor a korona romlása következtében mindez nagyon kevésnek bizonyult, igyekeztek a nemzetközi kapcsolatokat intenzívebbé tenni, illetve új kapcsolatok kiépítésével az állományt tovább gyarapítani. A könyvtár munkája, minden nehézség ellenére, a legnagyobb pénztelenség idején sem állott meg.

THE EFFECT OF ECONOMIC DIFFICULTIES IN THE TWENTIES ON THE STOCK OF PERIODICALS IN THE UNIVERSITY LIBRARY

(SUMMARY)

An enrichment of the University Library stock after World War I was impeded by the extreme economic and financial difficulties this country had to face. Government subvention and a repeated raise of readers' fees were not able to keep level with inflation. The costs of regular annual library acquisitions could not be met by the budget either, nor could the war shortage of periodicals be remedied. Subscription to 31 foreign periodicals was discontinued in May, 1920, and there was not one single foreign periodical subscribed to by 1924. Private persons and institutions then assisted the Library with gifts of money and periodicals. Efforts to intensify existing international relations and to establish new ones were made by the Library. Library work and enrichment were going on even in periods of greatest difficulties and in a shortage of funds. It was not until the financial stabilization in 1927 that a systematic and regular work to make good for the shortages could be started. An improvement in conditions was shown by the fact that the Library subscribed to 644 periodicals in 1927 and to as many as 921 in 1928.